کاریگەریی شاعیرانی کلاسیکی کورد لەسەر یەکتریدا

عەبدوڵڵا خدر مەولوود
(زانکۆی سەڵاحەدین - کۆلێژی پەروەردە)

(٤)(*)

* مەلای جزیری دەڵێ(١):

هەردەم هەزار دل داکەڤی
خال لەو ددامێ دانەدا ٥٤٦

لە دیوانەکەی جزیری ئەو دێرە وا لێک دراوەتەوە: خاڵی لە ڕوو جێ کردەوە، تا ببنە دانەو داو بۆ گیان و دڵدار لە ئەوینی ئەوان گیرۆدە بێ و لەوێوە بە ئەوینی گیان گرفتار بێ.

* سالم دەڵێ(٢):

بۆ خاڵی لەبت زوڵفی سیەهدامە هەموو دەم
گونجشک صفت لەم ڕەهە ناکامە هەموودەم ٨٤

تاڵە مووەکانی زوڵفی ڕەشت، بۆ ئەو خاڵەی لەسەر لێوتە هەموو دەم و بە بەردەوامی (شەو و ڕۆژ) وەک فاق و تۆڕێک ئامادەی نێچیر گرتن. گونجشک: پاساری، چۆلەکە. وەکو سیفەتی چۆلەکە و پاساری بەردەوام لەو ڕێگایەدا بە ئارەزووەکانی خۆی ناگا.

* وەفایی دەڵێ(٣):

دڵ کەوتە سەری زوڵفی لەبەر جەزبەیی خاڵی
وەحشی سەبەبی دانەیە پابەستەیی دامە ١٣٥

خاڵی دلبەرەکەی، دڵی دڵدارەکەی بە تۆندی بۆ لای خۆی ڕاکێشا، تاڵە مووەکانی زوڵفیشی وەک داو و فاق لە دەوری خاڵەکە بوون، لەجیاتی ئەوەی بە خاڵەکە بگا، بە داو و فاقەکەوە بوو، بەسەری زوڵفەکەوە نووساو پەلبەست کرا. کیوی هۆکارەکە هەر ئەو دانەیە، ئەو پابەستبوون و گرفتارییەی دەوری دانەکەیان داوە (کە خاڵەکەیەتی).

* شوکری فەزڵی دەڵێ(٤):

خاڵی سیەھ و پەرچەمی پڕ چینی لەسەر ڕوو
بۆ صەیدی دڵی عاشقە ئەو دانەو و داوە ٥٧

خاڵی ڕەش و پەرچەمی چین لەسەر چینی کە لەسەر ڕوو دانراون، ئەوە بۆ نێچیرکردن و گرتنی دڵی عاشقانە کە ئەویان دان و ئەمیشیان داوە.

* ناری دەڵێ(٥):

خاڵی دانەی بولبولی دڵ، زوڵفی خاوی داوی یە
کەی دەبێ (ناری) لە داوی خاوی مورغی دڵ نەجات ٤٤

فاقەکەی ناری زۆر سادەیە: دانی بلبلی دڵ خاڵەکەیەتی، داوەکەشی زوڵفە خاوەکەیەتی. نازانین چ کاتێک بانْدەی دڵی ناری لەو داوە خاوە نەجات و

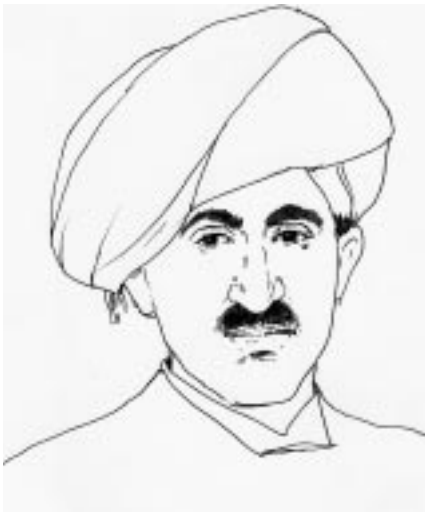

ئەحمەد موختار جاف

ڕزگاری دەبێت.

* تاهیر بەگی جاف دەڵێ(٦):

عالم هەموو وەک طیر طمع، دانه، امل، داو
صیادی اجل، ساحتی دنیا قفسیکه ٢١

طمع (تەمەع): هیوا و ئومێد، ئارەزوو، ویستنی زۆر. ئەو باڵندەیەی دەکرێتە ناو قەفەس، هەتا باڵندەکانی تر (بە هەر هۆیەکەوە بێت) بێنە نزیکی. دیارە دەوروبەری قەفەسەکەش بەداو چنراوە، هەر هەندە باڵندەکان بفریوێن و لە قەفەسەکە نزیک ببنەوە بەداوەکەوە دەبن (ئەو جۆرە ڕاوکردنە لە دنیای کەو و کەوبازیدا زۆر باوە).

بەڕاستی تاهیر بەگ لەو (دان و داوە) وێنەیەکی هونەریی شاعیرانەی جوانی کێشاوە، جیا لە شاعیرەکانی تر بە ئاقارێکی تری بردووە، هەموو خەڵکی بە باڵندەکەی نێو قەفەس چواندووە، هیوای لەنێوان دان و داوەکە داناوە. گۆڕەپان و مەیدانی دنیاش لای نێچیروانی گیان و مەرگ هێمن بە قەد پانتایی قەفەسێکە.

* ئەدیب دەڵێ(٧):

بۆ دانەیی خاڵت بە فریبو چووم دڵی کێشام
سەرتاسەری دەوری قەمەرت دانەو داوە ١٩

هەڵخەڵەتاو و فریوخوارد بووە، بۆ دانەیی خاڵ چووە و دڵی کێشاوە. ئاگاداری ئەمەشە کە سەرتاسەری ڕوخساری دانەو و دامە.

* سافی دەڵێ(٨):

به حەلقەی زولفەکەی یارم عەجائیب داوی داناوە
به دانەی خاڵەکەی سەر ڕووی فریبی عالەمی داوە ٢٨٧

دلبەرەکەی وەستا و لێزانێکی شارەزا و لێهاتووە. بە حەڵقەکانی زوڵفی داوی زۆر عەجایب دادەمەزرێنێ، خاڵەکەی سەر ڕوومەتی وەکو دانەی فاق فریوی عالەم دەدا تا بەداوەکەوە بن.

* ئەحمەد موختار دەڵێ(٩):

چۆن تەیری دڵم ڕزگار ئەبێ جانا له دەستی تۆ
که خاڵت دانەیه و حەڵقەی ئەسیری زوڵفت وەک داوە ١٣١

زانی تەیری دڵی چۆن لە دەستی دلبەرەکەی ڕزگار کات. ئەگەر خاڵ دانە بێت و حەڵقەکانی زوڵفیش وەک داو بن، کۆت و زنجیر و ئەسیری دەبێ چەند ئاسان بن.

* دیسان دەڵێ:

چەند خۆشه مرغی دڵ بۆ دانەیی خاڵت بچێ
تا ئەبەد مەحبووسی بەندی حەڵقەی دامت بێ ١٦٥

بە زمانی خۆی دەڵێ: زۆرم پێ خۆشە باڵندەی دڵ ڕێک و ڕاست و بێ سڵەمینەوە بۆ دانەیی خاڵت بڕوا. تا هەتا هەتایی زیندانی و بەندی پڕ چینەکانی داوت بێ. نیوەی دووەم: مەحبووسی بەندی و .. نزیکی و لای یاری لێ دەفامرێتەوە.

* عەونی دەڵێ(١٠):

لەناکاو هاته خوار هەڵ نیشت هەڵۆێ
کەدانه و داوی لوول دا خۆم ئەوم دی ٥١

شاعیر چی بینیوە ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە: لە ناکاو هەڵۆێ هاتەخوار و هەڵنیشت، ئەوی دیوە کە دانە و داوی لوول داوە، چۆن و کەی!؟ ئەنجام!؟ ئەمانە نازانین و باسیان ناکا.

* میرزا غەفوور دەڵێ(١١):

وەها دووچاری گەرداوی غەم و جەوری غەریبی بووم

عیلاجم ناکرێ نابم خەلاص لەو دانەو و داوە ٩٦

لە نیـــوەدێری یەکـــەم دوو دەرد و بەڵای زۆر گـــەورەی هێناوە:

گـەرداوی غـەم: گـەرداو= ڕووبار، یان گـۆمی قوواڵ کـە ئاوەکەی بە تەندووڕەیە و خول دەخوا.

جـەوری غـەریبی: جـەور= زوڵـم کـردن، سـتـەم کـردن، زۆرداری کردن، لادان لە ڕێگەی ڕاست.

لە نیوە دێری دووەم، چوار بابەتی پێش چاوخستووە:

چاری ناکرێ- دان

ڕزگاری نابێ- داو

* پاکی دەڵێ(١٢):

هەردوو گێسووی سەمەن سای لەسەر صەفحەی گۆنا

بۆ صەیدی دڵی زار و نەزار دانەو دامە ٢٠٧

گێسوو: کەزی، مووی تەوق و پشـتی سەری ژنان کە دەهۆنرێتەوە و لە پشتەوە شۆڕ دەبێتەوە.

سەمەن سا: وەکو گوڵی یاسەمین.

سـەفـحـە: ڕوو، لاپەڕەی کـتـێب. گـۆنا: ڕوو، زار: بێ توانا، باریک، ڕەنجوور، زەعیف...

نەزار: بێ توانا، ڕەنجوور، زەعیف...

هەردوو کەزی، ڕەونەق و بۆنیان وەکو گوڵی یاسەمینە، بەسـەر ڕوو گـۆنای شـۆڕبوونەتەوە. بۆ نـێـچـیـرکـردنی دڵی زار و نەزار فاقێکن (دانەو داو)ن.

* دیسان دەڵێ:

وتی سامن بە داوی زوڵف و دانەی خاڵی سەرگۆنا

هەزارانی وەکـو تۆم شـێت و شـەیدا کـرد بە ناچاری ٢٤٧

دلبـــەر دەڵێ: ئەتۆ چی!! هەزارانی وەکـــو تۆ بەداوی زوڵف و دانەی خاڵی سەرگۆنام بە ناچاری شێت و شەیدا کردووە.

* دیسان دەڵێ:

مودەتێکە قەبری دڵ وەحشم ئەسیرە بێ خەتا

ڕزگـــاری ئەم لە داوی زوڵف و خـــاڵـت کـــەی دەبێ ٢٥٩

ماوەیەکە گۆڕی دڵی کێوێم بێ سووچ و قەباحەت بەند و گـرفـتـــارە، ئەم لە داوی زوڵف و دانەیی خـــاڵ کـەی ڕزگاری دەبێ.

* عاسی دەڵێ(١٣):

دڵم تەیرێکی زیرەک بوو بە داوی زوڵفەکەت گرتت

بە دانەی خـاڵی بەرچاوت کـە کێشـات ڕوحی شـیـرینم ٥٢

هەرچەندە دڵـم تەیرێکی زیرەک بوو، لەگـەڵ ئەوەشـدا توانیت بە داوی زوڵفەکەت بیگری. بە دانەی ئەو خاڵەی بە بەرچاوتەوە بە ڕوحی شیرینت کێشاوم.

* پەرتوێ هەکاری دەڵێ(١٤):

جان و دل و جەرگ و هەناڤ تێکدا مەجروع نگار

انت حـبـیـب انت طبـیـب لوطفـا خـوه لیکه مـەرحـەمـه ٦٠

* گۆرانییەکی عەرەبی:

انت الحبیب والله

انت الطبیب والله

لەبەر ئەوەی هیچ زانیارییەکم لەو دێرە شیعرە عەرەبییە نییە، بۆیە تەنیا نیشانم داوە.

* نالی دەڵێ(١٥):

مانی نییەتی قووەتی تەسویری برۆی تۆ

ئەم قەوسە بە دەستی موتەنەففیس نەکشاوە ١٠١

* ئەدەب دەڵێ(١٦):

چ بەهارە صورەتی تۆ، چ نیگارە قەوسی ئەبرۆ

کـە خـەیالەتە لە نەقـشـی، قـەڵەمی نیگاری مـانی ١٩٧

لەبەر ئەوەی ئەم دێرەی نالی، وێنەیەکی شـیـعـری ئەوەندە خـۆش و پڕ هونەرە، ئەدەب ناحـەقی نەبووە لێی نزیک ببێتەوە و بە هەمان کەرەسە ئەویش وێنەیەکی تر بکێشێ.

* نالی دەڵێ(١٧):

شەرابی لەعلی ڕوممانی لە (نالی)

حەرامە بێ مەزەی ماچێکی لێوان ٧٣

شێخ ڕەزای تاڵەبانی

* زێوەر دەڵێ(١٨):

کە چاوی مەست و خوێنڕێژی بە غەمزە مەیلی عاشق کا
دەبێ پیاڵەی شەرابی لەعلی ڕوومانیی سەروبن بێ ١٩٥

لەم هەردوو دێرە دەستەواژەی (شەرابی لەعلی ڕوومانی) چەق و مەرکەزی دێرەکان پێک دەهێنن.

* نالی دەڵێ(١٩):

چ ڕەوزە ڕەوزەیی جەننەت، چ جەننەت جەننەتی قوربەت
چ قوربەت، قوربەتی ڕاحەت، چ ڕاحەت ڕاحەتی جانە ١٥٦

* دڵزار دەڵێ(٢٠):

بەیان بوو، چوومە ناو گوڵشەن لەبۆ گەردوش لەنێو گوڵدا
چ گوڵشەن؟ گوڵشەنی جەننەت، چ جەننەت؟ (جنة المأوی) ١١٠

گوڵشەن = ڕەوزە

دووبارەکردنەوە: (التکرار)، یان (التکریر) هونەرێکی ڕەوانبێژییە و خودی نالی لە دیوانەکەیدا گرنگی پێداوە.

* نالی دەڵێ(٢١):

هەناسەم زوڵفەکەی لاداوە و مەیلێکی نەکرد چاوی
نەسیم ئەنگووت و شەو ڕابردو نێرگس هەر لە خەودایە ١٠٩

* هێمن دەڵێ(٢٢):

بەیان ئەنگوت و شەو ڕابوردو من هێشتا خەوم نایە
دەخوێنێ بولبول و قومری، بەڵام قاسپەی کەوم نایە ٢٤٩

ئەو دێرەی نالی موچڕکی بە لەش دێنێ، بەڕاستی نالی مامۆستا و زمانزانێکی گەورەیە، دەتوانێ وشە لە شوێنێ دابنێ پڕ بە پێستی خۆی بێت. هێمن بە هەندێ لە کەرەسەکان، وێنە شیعرییەکەی بە ئاقارێکی تردا بردووە.

* نالی دەڵێ(٢٣):

گەر دەپرسی من لەبەرچی کەم دەخۆم
من بە برسی قەت مەزانە غەم دەخۆم
ئاوی سوێری چاو و باری تاڵی لێو
سوێر و تاڵی دەمدەم و ژەمژەم دەخۆم ٦٦

* عاسی دەڵێ(٢٤):

بە ئومێدی زیندەگانی قووتی غەم جەم جەم دەخۆم
کەوتە داوی پەرچەم و هەم زلفی پڕ خەم خەم دەخۆم ٥٥

ئەم شیعرەی نالی موڕەددەفە، واتە پاش سەروای هەیە کە ئەویش وشەی (دەخۆ)یە. ڕیتم و ئاواز و ئاهەنگی ئەم غەزەلە بە زۆری لە وشەکانی (کەم، غەم، دەمدەم، ژەمژەم، خەم، دەم، هەم، مەرهەم، سەم، عالەم، ئادەم) پێکهاتوون.

هەمان شت لای عاسی، تەنیا ئەوەندە هەیە حەفت جار وشەکان دووبارە دەکاتەوە، لای نالی لە دوو وشەدا نیشانی داوە (دەمدەم، ژەمژەم).

غەزەلەکەی عاسی (غەم، جەم جەم، هەم، خەم خەم، دەم دەم، زەم زەم، هەناسەم سەم، دەماغەم غەم، هەم هەم) لە دێری چوارەم و پێنجەم عاسی دوا بڕگەی وشەکانی (هەناسەم، دەماغەم) بۆ دووبارەی وشەکانی (سەم، غەم) زۆر بە جوانی بەکاری هێناون.

* شێخ ڕەزا دەڵێ(٢٥):

مەڕپووتە حەیاتم بە سولەیمانی و خاکی

خۆزگەم بەسەگی قاپییەکەی ئەحمەدی کاکی ١٢٠

* تاهیر بەگی جاف دەڵێ(٢٦):
مربوط حیاتم بەییاریم و دیاری
خۆزگەم بە سەگی قاپییەکەی قطبی مداری ٣٩
ئەم دێرەی شێخ ڕەزا، لە دێرە بەناوبانگەکانیەتی، باس لە زۆر شت دەکا. بە کەمێک دەسکاری و گۆڕان لای تاهیر بەگ شتەکان دووبارە دەبنەوە.

* شێخ ڕەزا دەڵێ(٢٧):
یارسول الله چه باشد چون سگ اصحاب کهف
داخل جنت شوم در زمرهء اصحاب کهف
او رود در جنت و من در جهنم کی رواست
او سگ اصحاب کهف و من سگ اصحاب تو ٤٠٥

* تاهیر بەگی جاف دەڵێ(٢٨):
ئەی حەبیبی خالقی عالم ترحم تا زووه
ئەو سەگی اصحاب کهف و من سەگی کی تابعین ١١
شێخ ڕەزا ئەو دوو دێرەی بە زمانی فارسی داناوە، دێرەکەی تاهیر بەگ کوردییە، نیوەدێری دووەمی بە کەمێک دەسکاری وەرگێڕدراوە.

* وەفایی دەڵێ(٢٩):
هەموو کەس چاوەڕوانیی لێک دەکەن وەک سورمەیان دیبێ
مەگەر بایی صەبا خاکی گوڵزاری دولبەری هێنا ١٩

* زێوەر دەڵێ(٣٠):
دەماغ ئەمشەو موعەتتەر بوو، صەبا بۆی دولبەری هێنا
حەیاتم تازە بوو، ساقی، شەرابی ئەحمەری هێنا ١٢٩
بای سەبا بەسەر خاکی پڕ لە گوڵزاری دلبەر بەرەو ڕووی مەعشووق لە بۆن و بەرامەی خۆش و عەتر بترازێ چیتر دەهێنێ.

* وەفایی دەڵێ(٣١):
گوڵەندام ئەی طەنافی گەردنم زولفی پەرێشانت
عیلاجێ! چارەیێ! ڕوحمێ! ئەمان دەستم بە دامانت
لە دادی من بپرسە جارێ ئەی سولطانی عیشوە و ناز
بە ناحەق بۆچی بمکوژی ئیشارەی چاوی فەتتانت ٢٨

* زێوەر دەڵێ(٣٢):
پەرێشانم بە تاتای کاکۆڵی موشکینی سەرشانت
بریندارم بە تیری غەمزەیی دوو چاوی فەتتانت ١٣٣
کوژران و بریندارببوون، ئەنجامی ئیشارە و غەمزەی دوو چاوی فەتتانی مەعشووقە و دلبەرەکەیە.

* وەفایی دەڵێ(٣٣):
لەو ڕۆژەوە کە دوور بۆتەوە سایەت لەسەری من
سووتاوە لە تاوت هەموو جان و جگەری من
جەرگم هەموو لەت لەت بوو بە سێلاوی سروشکم
چبکەم کە بە دەریا چووە لەعل و گوهەری من ٩١

* بێخود دەڵێ(٣٤):
لەو ڕۆژەوە ڕۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەرچەند ئەگەڕێم بێ سەر و شوێن ماوە دڵی من
ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یاخۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من ٦٦

* پاکی دەڵێ(٣٥):
لەو ڕۆژە کە هاتۆتە دنیاوە دڵی من
شادی نەدی ئەصلا کە لە هەر لاوە دڵی من
بەم عالەمە بەدبەختەوە پەشۆکاوە دڵی من
بنواڕە کە چۆن سەرکز و داماوە دڵی من ٢٨٣

* عاسی دەڵێ(٣٦):
وەجهی چییە وەک سینەمە بریانە دڵی من
مائیل بە غەم و شیوەن و گریانە دڵی من
لەم دەشتە کە سەحرایی فیراقە بەدەوامی
دائیم لە غەما زار و پەرێشانە دڵی من ٥٧

* دیسان دەڵێ:
بەم دەردە کە عیشقە چییە حەیرانە دڵی من
هاوارە تەبیب بێ تو بە دەرمانی سەری من
گەر هات و لە حەققولقە دەما ڕووحی بوێتن
پێم خۆشە ئەگەر بیخەنە دامانی سەری من ٥٩

* دیسان دەڵێ:
دائیم بە جەفا شێوەیی گریانە دڵی من
سووتاوی گرەی ئاگری هیجرانە دڵی من
وەک تەیری ستەمدیدە لە دەست میحنەتی هیجران
حەپسی قەفەسی سینەیی بریانە دڵی من ٦٠
لە بەشەکانی پێشتری ئەم باسە، بێخود و (١١) شاعیر و (١٤) نموونەی شیعری وەرگیرابوون. لێرەش وەفایی وەکو دەسپێک و پاکی و عاسیشی هاتۆتە سەر.

* حەریق دەڵێ(٣٧):
تاڵ و شیرین پێکەوە نەم دیوە چابی چانەبی
هەر کەسێکی هەمم نشینی چانەبی پێت چانەبی ٩٢

* ویسالی دەڵێ(٣٨):
کە چا بێ هەر لەگەڵ چا بێ، بە چا بێ مۆنیسی چا بێ
بەچابێ نیسبەتی چا بێ، کە چا بێ هەمسەری چا بێ ٣٢١
دێرەکەی حەریق نیوەی یەکەمی وێنەیەکی واقیعییە، واتە تاڵ و شیرینی تەنیا لە چایەدا ڕێکن کە خۆشی وایە.
لەم دێرەدا ویسالی، لە نیوەی یەکەم و چوار جار لە نیوەی دووەمیش چوار جار (چا بێ) دووبارە کراونەتەوە و بەکار هاتوون، هەموو ئەمانەش بە هونەری ڕەگەزدۆزی و ئەوانی تری ڕەوانبێژی بەرانبەر و شرۆڤە دەکرێن.

* ئەدەب دەڵێ(٣٩):
بێ زەوق و موحیببەت، مەی و مەیخانە دەڵێ چی!
بێ نەشـــئـــەیی زاتیی، بەط و پەیمانە دەڵێ چی! ٨٢٤

* هێدی دەڵێ(٤٠):
چارەی خەمی من مەی نییە، مەی خانە بڵێ چی؟
بەو دەردەوە مەی نام گرێ، پەیمانە بڵێ چی؟ ٣٨٥
لە دیوانی ئەدەبدا هاتووە: بەط (بەربەط): ئامێری مۆسیقایە. ئەو جۆرە شیعرە ناسکانە هەر هەندە لە قوڕگ و گەروو بێنە دەرێ و گۆ بکرێن، لەسەر نەزم و ڕێتمی گۆرانییەکی خۆش خۆیان دەنوێنن. شیعر و سیحری شیعری سەرلەبەری وەزیفەی وشە دەگۆڕن و گیانێکی جاویدانی بە وشەکان دەبەخشنەوە.

* حەمدی دەڵێ(٤١):
ئەو کیبارانەی سەر لە ئەفلاکن
کە لە ڕێی ئاشنایی یا خاکن
ئەو ڕەسوولانەی واقیعی سڕبوون
مەوریدی واریداتی لەولاکن ٨٧

* خادیم دەڵێ(٤٢):
تەن لەسەر خاک و جان لە ئەفلاکن
ئەولیاکانی واقیعی سڕ بوون
ئاشنان و لە ڕێی ئەوا وا خاکن
عاشیقان مەستی بادەیی عەشقن ٢٩٦

* دیسان حەمدی دەڵێ(٤٣):
پڕ دەم و پڕ زمان و دڵیانە
هەموو بەم زیکرەیە فەرەحناکن ٨٨

* دیسان خادیم دەڵێ(٤٤):
هەموو ئەم زیکرە قووتی ڕۆحیانە
هەموو بەم شیعرەوە فەرەحناکن ٢٩٦

* حەمدی دەڵێ(٤٥):
هەموو بەم فیکرە ماسییان و تیوور
مەلەوانی هەوان و قەعری بحوور ٩١

* خادیم دەڵێ(٤٦):
لە هەوا مەوجی داوە فەوجی تیوور
جونبوشی ماسیان لە مەوجی بحوور ٢٩٩
وێنەکـــان خـــۆیان دەدوێن، بۆیە هیچ تەعلیق و

بەدواداچوونم نییە، لە بەشێکی ئەو باسە گوتوومە: خادیم قوتابی و شوون هەڵگرێکی باشی حەمدییە، لە ڕەز و باغچەکانی شیعری کلاسیک، جار جارە موتوربە کردنیش بەرهەمی تازە و بەتاموبۆی تر بەرهەم هێناوە.

* قانیع دەڵێ(٤٧):
دار و بەردەکەی، چەشنی گەوهەرە
ئاو و سەرچاوەی عەینی کەوسەرە ٣٦٠

* ئەسعەد مەحوی دەڵێ(٤٨):
ئەرزی کوردستان هەموو گەوهەرە
ئاو و جۆباری وەکو کەوسەرە ٦٧
چەشنی، عەینی، وەکو ئەمانە ئامرازی لێکچواندنن. لە مەدحی دار و بەرد، یان ئەرزی کوردستان بە گەوهەر چواندراوە. ئاو و سەرچاوە، ئاو و جۆبار هی کوردستان بێ دەبێ لە ئاستی کەوسەر بێت بۆ ئەم دنیایەی خۆمان.

* هەژار دەڵێ(٤٩):
نەشمیل ئەو دەردەی لەتووە لە منیشە
داری سەبووریم دەرهات لە ڕیشە ٤٢
ئەم دێرە چ وەک وێنە، یان کەرەسەی شیعری لە فۆلکلۆر و بەتایبەتیش لە گۆرانی فۆلکلۆری وەرگیراوە:
ئەو دەردەی لەتووە لە منیشە
کراس زەردێ، کراس زەردێ
بە هیوای ئەوەی خزمەتێکی بچووکی شیعری کلاسیکم کردبێت.

پەراوێز و سەرچاوەکان:

(*) دیارە ئەمە بەشی چوارەمی باسەکەیە و لەم سەرچاوانەدا بڵاوبوونەتەوە:

- بەشی یەکەم: وێنەکان دەدوێن، ڕامان، ژمارە (٦٧)، ٢٠٠٢/١/٥، ل١٢٤ - ١٢٧.

- بەشی دووەم: کاریگەری شاعیرانی کلاسیکی کوردی لەسەر یەکتر، گۆڤاری زانکۆ (زانستە مرۆڤایەتییەکان)، ژمارە (٢٥)، هەولێر، حوزەیرانی ٢٠٠٥، ل٦١٧ - ٦٣٦.

- بەشی سێیەم: کاریگەری شاعیرانی...، ڕامان، ژمارە (١١٧)، شوباتی ٢٠٠٧، ل٦٥ - ٨٣. (١ - ٢).

- کاریگەری شاعیرانی.... ڕامان، ژمارە (١١٨)، ئاداری ٢٠٠٧، ل٩٥ - ١١٤، (٢ - ٢).

(١) جزیری (دیوان)، هەژار شەرحی لێکردووە، چاپی یەکەم، سرووش، تەهران، ١٣٦١.

(٢) سالم (دیوان)، چاپی دووەم، چاپخانەی کوردستان، هەولێر، ١٩٧٣.

(٣) وەفایی (دیوان)، لێکۆڵینەوەی محەمەد عەلی قەرەداغی، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٨.

(٤) عەبدوڵلا عەزیز خالد (ئاگرین)، شوکری فەزڵی شاعیرێکی سیاسی و نەتەوەیی کوردە، چاپی یەکەم، (دارالثقافة والنشر الکردیة)، بەغدا، ١٩٨٨.

(٥) ناری (دیوان)، کۆکردنەوە و ساغکردنەوەی کاکەی فەللاح، چاپخانەی کاکەی فەللاح، سلێمانی، ١٩٨٤.

(٦) تاهیر بەگی جاف (دیوان)، چاپی سێیەمین، چاپخانەی هەولێر، هەولێر ١٩٦٦.

(٧) ئەدیب (دیوان)، چاپی دووەم، چاپخانەی کوردستان، هەولێر ١٩٧٦.

(٨) سافی (دیوان)، لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوەی محەمەدی مەلا مصطفی هیرانی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤.

(٩) ئەحمەد موختار جاف (دیوان)، بە کۆششی ئەفراسیاب ئەحمەد موختار جاف، چاپخانەی (الادیب)، بەغدا، ١٩٨٦.

(١٠) عەونی (دیوان)، چاپی یەکەم، چاپخانەی پەروەردە، هەولێر، ١٩٩٧.

(١١) میرزا غەفوور (دیوان)، کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی عەبدوڵلا ئاگرین، چاپی یەکەم، بەغدا، ١٩٩١.

(١٢) پاکی (دیوان)، ئامادەکردنی دکتۆر ئیبراهیم طاهر معروف، بڵاوکردنەوەی نووسینگەی تەفسیر، هەولێر، ٢٠٠٧.

(١٣) عاسی (دیوان)، ئامادەکردن و پێشەکی و فەرهەنگۆکی عەزیز گەردی، بڵاوکردنەوەی نووسینگەی تەفسیر، هەولێر، ٢٠٠٨.

(١٤) پەرتوێ هەکاری (دیوان)، بەرهەڤکرن و تویژانا صادق بهاءالدین ئامێدی، دەزگەها ڕۆشنبیری وبلاڤکرنا کوردی، (دارالحریة للطباعة)، بەغدا، ١٩٧٨.

(١٥) نالی (دیوان)، لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوە و ئامادەکردنی مارف خەزنەدار، چاپی دووەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠٠٨.

(١٦) ئەدەب (دیوان)، کۆکردنەوە، بەراورد، ساغکردنەوە و

فەرهەنگ: محەمەد حەمەباقی، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٥.

(١٧) نالی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٨.

(١٨) زێوەر (دیوان)، محەمود زێوەر کۆی کردۆتەوە و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٣.

(١٩) نالی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٨.

(٢٠) دڵزار (دیوان)، پێداچوونەوەی ئازاد دڵزار، چاپی دووەم، بەڕێوەبەرایەتی گشتی چاپ و بلاوکردنەوە، بەڕێوەبەرایەتی چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، ٢٠٠٦.

(٢١) نالی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٨.

(٢٢) هێمن، بارگەی یاران، بەسەرپەرشتی بەدران ئەحمەد و عوسمان دەشتی، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٣.

(٢٣) نالی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٨.

(٢٤) عاسی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٨.

(٢٥) شێخ ڕەزای تاڵەبانی (دیوان)، ساغکردنەوە و شەرحی شوکر مستەفا، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٠.

(٢٦) تاهیر بەگی جاف (دیوان)، هەولێر، ١٩٦٦.

(٢٧) شێخ ڕەزای تاڵەبانی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٠.

(٢٨) تاهیر بەگی جاف (دیوان)، هەولێر، ١٩٦٦.

(٢٩) وەفایی (دیوان)، بەغدا، ١٩٧٨.

(٣٠) زێوەر (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٣.

(٣١) وەفایی (دیوان)، بەغدا، ١٩٧٨.

(٣٢) زێوەر (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٣.

(٣٣) وەفایی (دیوان)، بەغدا، ١٩٧٨.

(٣٤) بێخود (دیوان)، کۆکردنەوە و لەسەر نووسینی محەمەدی مەلا کەریم، چاپخانەی (سلمان الاعظمي)، بەغدا، ١٩٧٠.

(٣٥) پاکی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٧.

(٣٦) عاسی (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٨.

(٣٧) حەریق (دیوان)، چاپی دووەم، چاپخانەی (الجمهورية)، کەرکووک، ١٩٦٩.

(٣٨) ویسالی (دیوان)، ئامادەکردنی جەمال محەمەد محەمەدئەمین، (دارالجاحظ للطباعة والنشر)، بەغدا، ١٩٨٦.

(٣٩) ئەدەب (دیوان)، هەولێر، ٢٠٠٥.

(٤٠) هێدی، کاروانی خەیاڵ، چاپی دووەم، هەولێر، ١٩٩٧.

(٤١) حەمدی (دیوان)، ساغکردنەوە و ڕێکخستن و چاپکردنی عەبدوڵلا خدر مەولود، چاپی چوارەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٠.

(٤٢) خادیم (دیوان)، ئامادەکردن و ساغکردنەوەی جەمال محەمەد محەمەدئەمین، بەرگی دووەم، چاپخانەی (دارالحرية للطباعة)، بەغدا، ١٩٨٠.

(٤٣) حەمدی (دیوان)، هەولێر، ٢٠١٠.

(٤٤) خادیم (دیوان)، بەغدا، ١٩٨٠.

(٤٥) حەمدی (دیوان)، هەولێر، ٢٠١٠.

(٤٦) خادیم (دیوان)، بەغدا، ١٩٨٠.

(٤٧) قانیع (دیوان)، بورهان قانیع کۆی کردۆتەوە و چاپی کردووە، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، ١٩٧٩.

(٤٨) ئەسعەد مەحوی (دیوان)، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕاپەڕین، سلێمانی، ١٩٧٠.

(٤٩) هەژار بۆ کوردستان، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠١.